

Kuifje en de kwijnende renaissance

Over het onstuitbare verlangen naar taalkundige doorbraken

Wim Vandenbussche, Vrije Universiteit Brussel, Lid van de KANTL

Samenvatting

Onder de respondenten is er weinig animo voor het crisisgevoel dat in het hoofdartikel centraal staat. Noch de afnemende autonomie van de taalwetenschap, noch het slinkende primaat van de ‘renaissancevisie’ op de wereld worden als negatief ervaren. De toenemende verwevenheid tussen linguïstiek en hulpwetenschappen wordt integendeel breed gedragen, en omarmd als een bron van kansen en dynamiek. Ook de permanente vernieuwing van de taalwetenschappelijke aanpak geeft geenszins aanleiding tot existentiële twijfel. Dat optimisme gaat wel gepaard met een bekommernis om het bewaken van de kwaliteit van de taalkundige vorming.

Abstract

There is little enthusiasm among the respondents for the sense of crisis that is central to the main article. Neither the declining autonomy of linguistics nor the diminishing primacy of the ‘Renaissance vision’ of the world are seen as negative. On the contrary, the increasing interweaving of linguistics and neighbouring sciences is widely supported and embraced as a source of opportunities and dynamism. The permanent renewal of the linguistic approach does not inspire any existential doubts, either. This optimism is accompanied, however, by a concern for safeguarding the quality of linguistic education.

De originele titel van het artikel waarrond dit nummer opgebouwd is, was ‘Crisis in de taalkunde?’. Het vraagteken dat die stelling tot een kuise mijmering omhoog, leek er vooral voor de vorm te staan. Dat het stuk nu onder de wat bedaardere vlag van ‘een plaatsbepaling’ verschijnt, kan nauwelijks verhelen dat de auteurs zich ondubbelzinnig tot de gedachte bekennen dat ‘de taalkunde in de klassieke zin zich in een crisis bevindt’, omdat de discipline steeds vaker leunt op inzichten uit hulpwetenschappen, en omdat haar voorwerp (de taal) steeds vaker geflankeerd en overschaduwd wordt door andere thema’s in het maatschappelijke debat. Dat de auteurs dit

als een neergang ervaren herhalen ze meermaals, tot in hun slotreplik: ‘de taalwetenschap gaat bergafwaarts.’

Het bewenen (of in ieder geval signaleren) van die vermeende evolutie galmt als een bimbambeierende catechismusregel door het recente werk van de auteurs heen. Van der Horst (2008) maakte het voorbije decennium van het ‘afscheid van de renaissance’ een topos voor een paradigmawissel in de (humane) wetenschappen. De beeldspraak ging over van *Doktorvater* op *Doktorsohn* en opvolger: ook elders had Van de Velde (2020) het recent nog over ‘de doodsreutel van de neerlandistiek’, en werd er aangeschoven aan de koffietafel van de renaissance, een rouwmaal dat nu al ruim een halve eeuw lijkt te duren en waar naast het einde van de taalkunde ook het verscheiden van de standaardtaal zelf gevierd wordt.

Dat een wetenschapsveld verandert (en ook de samenleving waarin die wetenschap ingebed zit), is op zich niets nieuws – dat erkennen de auteurs ook. Dat die veranderingen als een catastrofale crisis ervaren worden door sommige beoefenaars van de ‘vorige’ generatie, is dat evenmin. Ik insinueer geenszins dat de mij erg sympathieke en dierbare auteurs aan dit euvel lijden, verre van, ze benadrukken in hun slotreactie uitdrukkelijk dat ze rampspoed noch treurnis ervaren bij hun analyse. Ze temperen hun onheilstijding ook door te stellen dat er ‘geen *verval*, maar wel een *breuk* met het type onderzoek dat tot voor kort de dienst uitmaakte in de taalkunde’ is.

Maar ik heb op zijn minst andere collega’s lichtelijk verhit weten waarschuwen voor de barbarij als een programmahervorming raakte aan de oude vormen en gedachten van de traditionele filologie-opleiding, en van machteloosheid glazen stuk weten gooien in een gebaar van impotentie om die nieuwe realiteit te begrijpen of te aanvaarden. De analyse en stellingen van van der Horst en Van de Velde lijken aan te sluiten bij een breder onbehagen over vrij fundamentele maatschappelijke veranderingen. Ik heb van der Horsts ‘ondergang van de renaissance’ eerder al hertaald als ‘de definitieve crisis van een door-en-door burgerlijke cultuur die Europa eeuwenlang overheerste’ en gesuggereerd dat 1968 een geschikte symbolische einddatum voor die renaissance was (Vandenbussche, 2008, p. 190).

Dat de auteurs met de toon en de inhoud van hun stuk stevig op de tenen van een aantal vakgenoten gaan staan, is allicht onoverkomelijk en misschien ook de bedoeling. Niet iedereen zal hun typering van de constructiegrammatica als flamboyant ervaren; dat een van de reacties het over een ‘denigrerend’ oordeel heeft kan allicht verschillende dingen betekenen. Flinkke jongens kunnen vermoedelijk om met de counter tackle (‘ze vergeten Chomsky!’) en de kleine

weerhaakjes die hier en daar uit de rafelranden van de reacties steken. Weinig menselijks lijkt taalwetenschappers en neerlandici vreemd, ook katjesspel niet.

Als de ingewachte reacties iets vertellen over de bredere geestesgesteldheid van de Vlaamse en Nederlandse taalkundigen, dan lijken van der Horst en Van de Velde wel vrij alleen te staan met de vrees/vaststelling/overtuiging dat het wegdeemsteren van het renaissance-ideaal zich vertaalde in een neergang van de taalkunde.

Waar iedereen het wel eens is met de (niet bijster revolutionaire) vaststelling dat de taalkunde aan interdisciplinariteit won in de voorbije twee-drie decennia, wenden de reagerende collega's zich nadien in gespreide slagorde af van het ondergangdenken over de taalkunde als discipline. Hetzij door voluntaristisch of analytisch stevig tegen te argumenteren, hetzij door een van de vele stellingen van de auteurs op de korrel te nemen of te relativieren, hetzij met een doorgedreven reflectie op de gloriende dageraad van de eigen taalkundige subdiscipline.

Dat heeft veel te maken met wat je een 'crisis' of een 'doorbraak' noemt, en waaraan je een dergelijk oordeel afmeet. Zowel in het artikel als in de reacties worden minstens twee maatstaven naar voren geschoven: het voortraject waarmee onderzoekers gevormd worden, en het baanbrekende karakter van de taalwetenschappelijke productie.

Of taalkunde al in het middelbaar onderwijs een onderschoven kindje is, is voer voor discussie. Er is beslist enige aandacht voor taalbeschouwing en grammatica in de bovenbouw, maar dat garandeert geenszins dat de keuzes die opstellers van leerprogramma's, eindtermen en studieboeken maakten de meest wervende en inspirerende zijn. Je kunt je levendig en terecht afvragen waarom een kind vanaf de leeftijd van tien jaarlijks om de oren geslagen moet worden met een meta-analyse van het zender-boodschap-ontvanger-model van Bühler en Jakobson, en of dit soort hardnekkigheid überhaupt de wijze is waarop de taalwetenschap in het middelbare onderwijs het best aan bod komt. De succesvollere (?) sirenenzang van letterkunde en STEM-opleidingen zou wel eens aan de aantrekkelijkere vormgeving van dat onderwijs kunnen liggen. Een terugkeer naar de oude vormen en gedachten van de klassieke humaniora is evenmin aan de orde, als antwoord op 21ste-eeuwse uitdagingen.

Het is veelzeggend dat de actuele druk die door het Vlaams TalenPlatform op de Vlaamse regering gezet wordt, ook expliciet een vraag om vernieuwd talenonderwijs op het primaire en secundaire niveau inhoudt; ook het Actieplan Neerlandistiek dat een brede vertegenwoordiging neerlandici voorbereidde met de Taalunie haalt het belang van die onderwijsvernieuwing naar voren.

De auteurs leggen de nadruk op het begin van de wetenschappelijke opleiding op de universiteit, en wijzen op het dalende niveau van de studenteninstroom in taal- en letterkundige programma's. Tegenover die weeklacht mag ik graag de logica van filosoof-wiskundige Jean Paul Van Bendegem (2018) – ook een hybride wetenschapper – plaatsen, die bij terugblikken op dertig jaar carrière en de bijbehorende 'complaint tradition' zei: 'Als ik sommigen mag geloven gaat het niveau van de eerstejaars er jaar na jaar op achteruit. Als dat zo was, dan was de VUB anno 2018 bevolkt door bavianen, ik kan u verzekeren dat dat niet zo is.' Je kunt een stevige boom opzetten over de causale band tussen het 'algemene niveau' van een eerstejaarscohort, en het bereiken van een doorbraak een paar decennia later; zo ook over het relatieve belang van een groepsgemiddelde tegenover het individuele visionaire genie. Pedagogen en psychologen hebben ongetwijfeld een kluif aan de vergelijking met het doorsneeniveau van eerstejaars in andere vakgebieden waar de doorbraken elkaar wel nog op lijken te volgen.

Over verandering in de *Lehre* zeggen de auteurs verder relatief weinig, hoewel je daar nu net (weze het met een generatie vertraging) de rotvaart ziet waarmee de taalkunde als discipline veranderde, traditionele aandachtspunten inwisselde voor nieuwere takken van het onderzoeksgebied, en promiscue de kruisbestuiving met de computer-, neuro-, psycho- en sociale wetenschappen consumeerde. Anders dan de auteurs ben ik overigens van mening dat de grote recente doorbraken meestal niet onmiddellijk doorsijpelen tot in het curriculum, maar meestal een paar studentengroepen later ingeburgerd geraken. Neem de universitaire curricula van 1970, 1990 en 2010 door, en je merkt hoe vakgenoten hun studenten bij de tijd probeerden te brengen.

Dat alles strookt met de symptomen die van der Horst en Van de Velde vaststellen, alleen leiden die fundamentele veranderingen niet voor iedereen tot de diagnose van 'neergang'. Anderzijds maakt vooruitgangsoptimisme geenszins blind voor een oprechte bezorgdheid om 'flächendeckende' taalkunde. Los van de vreugde en opwinding om alle vernieuwingen in de taalkunde, lijdt het immers geen twijfel dat de klassieke, brede historische basis van de filologie-opleidingen tot op het bot uitgedund werd (voor de studie van het Nederfrankisch, Gotisch of Oudijdslands zijn studenten op huisvlijt of het buitenland aangewezen); de traditionele dialectologie wordt vandaag bewaakt en beleden door actieve senioren in parawetenschappelijke genootschappen (dit is zonder enige ironie bedoeld, wel integendeel met veel dankbaarheid). Of we die expertise op de een of andere manier beschikbaar willen houden voor de volgende generaties in het vak, verdient een debat en een strategische planning van onderwijsprogramma's die de mercantiele concurrentie

tussen universiteiten overstijgt. Voortbouwen op die fundamenten om tot nieuwe onderzoeksbenaderingen te komen is de evidentie zelve, maar de fundamenten moeten wel nog gekend (of ten minste toegankelijk en verwerfbaar) zijn.

Ook bij de instroom aan jong talent in doctoraatstrajecten op lokaal niveau worden kanttekeningen gemaakt. Die komt uit een wat kleinere visvijver dan vroeger, waardoor we dus vaker buitengaats rekruteren, maar op een iets hoger internationaal niveau lijkt die *Nachwuchs* noch aan omvang, noch aan kwaliteit in te boeten. Ik heb noch een alziend oog, noch de encyclopedische kennis om de volledige taalkunde in ogenschouw te kunnen nemen, maar in mijn eigen vakgebieden laaft een steeds vernieuwende roedel jonge honden zich gretig aan de inzichten van Grote Namen op internationale taalkundige congressen. Wie vitaliteit af wil meten aan doctoraatsproductie, komt voor Nederland een aardig eind met alleen al de proefschriften die via de Landelijke Onderzoeksschool Taal LOT verspreid worden; de meest recente incarnatie van de jury van de Prijs voor Taalkunde van de KANTL had het evenmin moeilijk om een longlist te maken van een reeks kwalitatief hoogstaande doctoraten dicht bij huis. Ook het buitenland dat ik overzien kan, heeft geen tekort aan lopende en afgelegde proefschriften, ‘excellentie-initiatieven’ en doctorale scholen.

Die dynamiek (die door heel wat respondenten als een prominente graadmeter voor de vitaliteit van het vak beschouwd wordt) is er ook aan outputzijde. Wie dat laatste criterium in het bijzonder in ogenschouw neemt, kan niet voorbij aan de permanente influx van nieuwe tijdschriften bij het internationale uitgeversgild. Of die allemaal een lang leven beschoren zijn, of inhoudelijk als baanbrekend kunnen gelden, is een andere vraag – die geenszins exclusief hedendaags is; of die evolutie niet vooral een hyperspecialisatie en fragmentering van de discipline illustreert, is dat ook. Er is in ieder geval geen gebrek aan opschietende nieuwe fora voor onderzoek: de VABB-commissie voor taalkunde houdt jaarlijks zo’n honderd nieuwe tijdschriften tegen het licht. Ook taalkundige handboeken lijken aan die inflatie onderhevig te zijn, met uitgeverijen die elkaar overtroeven met concurrerende titels enerzijds, en academic branding (Pavlenko 2019) anderzijds, die taalkundige nieuwlichterij (al dan niet gerecycleerd of herdoopt) een bestaansrecht en geloofwaardigheid verlenen. Je kunt (in mijn hoekje van het werkveld) de canonisering-indruk van linguistic landscaping, translanguaging en superdiversiteit als nieuwe taalkundige subbranches met spruitjeslucht of mirre ontvangen, maar dat het taalkundige publicatieveld gonst van de bedrijvigheid staat buiten kijf.

Het wat zieltogende landschap van de Nederlandstalige tijdschriften voor taalkunde heeft in die context mijns inziens minder te maken met de afgenomen kracht van de neerlandistiek te lande, dan met een carrièreballet van impactfactoren, A1-statussen en citatie-indexen.

Het dromen van de Grote Ontdekking, de Wetenschappelijke Doorbraak, het Alles Veranderende Inzicht heeft een hoog Kuifje-gehalte, in de beste betekenis van het woord. Het is de mythische momentopname die de stand der dingen in een wetenschapsbranche voorgoed in een andere plooi legt. Of zo'n doorbraak ook een graadmeter is voor de kwaliteit van de bredere activiteit in een wetenschapsveld, is zeer de vraag. Het lijkt voor veel respondenten in ieder geval niet het enige criterium te zijn en ook niet het belangrijkste, en bovendien lijkt iedereen zijn of haar eigen doorbraken te kiezen.

De auteurs geven daarenboven zelf ruitelijk toe dat het “sowieso hachelijk is om de vitaliteit van een veld af te lezen aan het ritme van doorbraken.”

Ook de mythe en het discours van de echte, zuivere taalkunde lijken tegen de tijd in te gaan. Het primaat van de systeemlinguïstiek is al lang niet meer van deze tijd, en verzet tegen de permanente transitie waarin de taalwetenschap verkeert lijkt zinloos, omdat de allogamie tussen taalkunde en belerende wetenschappen de norm geworden is. Of er met dat ‘verlies aan autonomie’ iets wezenlijks verloren gaat, is vooral een emotionele (maar daarom niet minder waardevolle) vraag. Feit is dat veel collega's wijzen op de vooruitgang en de verdieping die die kruisbestuiving bestendigde, op een zekere graad van erkenning ook, en op hoe de taalkunde niet enkel als belaagde partij gezien kan worden, maar ook als een prominente gaste en inspiratrice in voorheen onbetreden wetenschapsbranches. De enorme kansen die technologie biedt voor taalkundig onderzoek zijn niet geringer dan voorheen; de variationistische taalkunde dankte haar roem niet enkel aan het genie van Labov en consorten, maar ook aan de plots beschikbare rekenkracht van de computer in de jaren zestig (Tagliamonte 2015).

Enig uitzoomen toont crisisdenken als een vakoverschrijdend fenomeen, dat naast de honger naar doorbraken anderzijds ook gepaard gaat met het verlangen naar rust, de onvrede over de ‘commodification of higher education’ en de bijbehorende prestatiedruk, en treurnis over depreciatie van traditie, handwerk, en beschrijvende wetenschap. Die hang naar slow science en de bijbehorende kritiek op de groeiende prestatiedruk gaat verder dan taalkundige heimwee naar de vervlogen romantiek van Het Bureau, en valt ook te ontwaren in vele andere wetenschapsgebieden. Van academici worden vandaag kwaliteiten verwacht die zelden een rol speelden bij hun rekrutering. Het vol-

staat niet langer een steengoed taalkundige te zijn om een onderzoeksinstituut op bekwame wijze te leiden, maar het is zeer de vraag of dat ooit anders is geweest. Ook het INL, de voorganger van het Instituut voor de Nederlandse Taal, was decennialang in de kundige handen van een uiterst bekwaam bestuurder, die bovendien ook nog eens een uitstekend lexicograaf en filoloog was, om maar iets te zeggen.

Dat de cultuurhistorische blik op de wereld ondertussen niet meer dominant is, kan best zijn, maar verdwenen is ze allerminst. Het feit dat een Yuval Noah Harari in zijn eentje een Sportpaleis vult, lijkt eerder op een grote vitaliteit van dat perspectief te wijzen, net zoals de niet tanende rocksterallures van Noam Chomsky. Wel is het zo dat dat renaissanceperspectief nu steevast aangevuld, verrijkt en bekritiseerd wordt vanuit andere insteken, en dat het ook in academia niet meer de enige stem is. Dat soort beschouwende polyfonie is niet altijd makkelijk of comfortabel, maar het is een stevige garantie tegen een *pensée unique*.

Of dit alles meer is dan ‘ze dronken een glas, pisten een plas, en alles bleef zoals het was’, dat oordeel laat ik graag over aan de volgende generatie, die ongetwijfeld de taalkundige erfenis van alle bijdragers met eigentijdse gedachten zal omkleden – en die ook haar eigen taalkundige doorbraken, helden en ambities kiezen zal.

Literatuurlijst

- Pavlenko, Aneta.** 2019. ‘Superdiversity and why it isn’t: Reflections on terminological innovation and academic branding’. In: Schmenk, B., Breidbach, S., & L. Küster (eds.) Slogonization in language education discourse: Conceptual thinking in the age of academic marketization. Bristol, UK: Multilingual Matters, pp. 142-168.
- Tagliamonte, Sali A.** 2015. Making waves: The story of variationist sociolinguistics. Malden, MA: John Wiley & Sons.
- Van Bendegem, Jean Paul.** 2018. ‘Neem eens een bijbel ter hand’. BRUZZ. 6 september 2018.
- Vandenbussche, Wim.** 2008. ‘Het einde van de standaardtaal? Een controversieel boek van Joop van der Horst’. Ons Erfdeel 51, 4: 188-191.
- Van der Horst, Joop.** 2008. Het einde van de standaardtaal. Amsterdam: Meulenhoff.
- Van de Velde, Freek.** 2021. ‘Kroniek van de Nederlandse taalkunde 2020’. Internationale Neerlandistiek 59, 2: 137-142